

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ П. БУРДЬЄ У ПОРІВНЯННІ З МАРКСИСТСЬКОЮ МЕТОДОЛОГІЄЮ

У статті розглянуто положення та концепти П. Бурдьє, що мають методологічне значення для сучасної соціології. Проведено порівняльний аналіз підходів до реконструкції соціальної реальності в соціоаналізі П. Бурдьє і у марксистській традиції. Проаналізовано поняття соціального поля і соціального простору.

Ключові слова: П. Бурдьє, К. Маркс, методологія, соціальний простір, діалектика.

The article deals with the analysis methodological ideas in the theory of P. Bourdieu. The conceptual methodological moments of the theory of social space compared with methodology of reconstruction of social reality in sociology of Marxism. Author analyzed concepts of social space and social fields.

Keywords: P. Bourdieu, K. Marx, methodology, social space, dialectic.

В статье рассмотрены положения и концепты П. Бурдьє, имеющие методологическое значение для современной социологии. Проведен сравнительный анализ подходов к реконструкции социальной реальности в социоанализе П. Бурдьє и в марксистской традиции. Проанализированы понятия социального поля и социального пространства.

Ключевые слова: П. Бурдьє, К. Маркс, методология, социальное пространство, диалектика.

Вступ

Концепти, розроблені французьким соціологом П. Бурдьє використовуються не лише у межах прикладної та теоретичної соціології, а й в царині соціальної філософії. На тлі сучасних методологічних дискусій у соціології та нової хвилі зростання популярності марксистського підходу як стратегії дослідження соціальної реальності у західній соціології (І. Валерстайн, З. Бауман, Т. Іглтон та ін.) та краху гасла про «кінець історії» (Ф. Фукуяма), доробок П. Бурдьє потребує переосмислення. А саме: варто дослідити положення та концепти, що мають *теоретико-методологічне* значення для сучасної соціології у порівнянні з марксистською методологією.

Аналіз досліджень і публікацій

Обґрунтування принципів наукового пізнання виходить за межі соціології як окремої науки і є завданням філософської рефлексії. Саме тому методологічною основою такого дослідження є поняття, закони та принципи, що відкриті людством в ході історії філософії та відображені в роботах представників німецької класичної філософії Й. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха; представників марксистської традиції К. Маркса, Ф. Енгельса, Г. В. Плеханова, радянських філософів Є. В. Ільєнкова, В. А. Босенко, А. С. Канарського та ін.

Крім того, варто звернути увагу на роботи інтерпретаторів П. Бурдьє: Ю. Н. Давидова, Н. А. Шматько, З. Баумана, Ж. Може, Д. Б. Циганкова, Б. Карсменті.

Аналіз досліджень і публікацій з теми свідчить про те, що попри існування літератури, в якій більшою чи меншою мірою висвітлюються різні аспекти соціоаналізу П. Бурдьє, стан його наукового осмислення не можна визнати достатнім, враховуючи сучасний контекст.

Постановка завдання

У зв'язку з цим доцільно було б провести аналіз методологічного підходу та концептів соціоаналізу П. Бурдьє, що мають методологічне значення, а також порівняти їх зі здобутками марксистської традиції. Це і є нашим завданням.

Основна частина

Характеризуючи свою теоретичну позицію, П'єр Бурдьє використовує термін «структуралістський конструктивізм» або «конструктивістський структуралізм». У цей термін він вкладає зміст, відмінний від сосюрівської та леві-стросовської традицій його інтерпретації. За допомогою цього терміна він лише хоче вказати на той факт, що в суспільстві, в його бутті, а не лише в його символічному вираженні в явищах суспільної свідомості, існують об'єктивні структури. Вони, використовуючи слова

самого П. Бурдьє, «незалежні від свідомості та волі агентів та здатні спрямовувати або придушувати їхні практики та уявлення» [2, 54]. Поняття «конструктивізм» він використовує для того, щоб показати, що «існує соціальний генезис, з одного боку, схем сприйняття, мислення і дії, які є складовими частинами того, що я називаю габітусом, а з іншого боку, – соціальних структур і, зокрема, того, що я називаю полями або групами, і що зазвичай називають соціальними класами» [2, 52].

На думку дослідника, основним досягненням структуралізму є запозичення стилю мислення математики чи фізики, які ідентифікують реальність не з субстанціями, а зі зв'язками. Проте, такий підхід не є чимось новим для соціології. Скоріше навпаки, він був притаманний їй з часів зародження. У соціології ще від часів Огюста Конта під фактами суспільного життя завжди розумілося не що інше як суспільні відносини, тобто зв'язки та взаємодії між людьми. Вони підлягають вивченню як матеріальні об'єкти, тобто такі, що існують незалежно від нашої волі та свідомості та мають свою логіку й закономірності існування і розвитку. Завдання науки про суспільство полягає не лише в тому, щоб установити, якими є ці зв'язки в даний період часу, але й у тому, щоб зрозуміти, як вони утворювалися і яким чином змінюються. Саме принцип історизму – це те, що відрізняє концепцію Бурдьє від багатьох інших напрямів у соціології ХХ ст., і те, чого не вистачало їм.

У 90-х роках ХІХ ст. він також відкрито виступав «за ангажоване соціологічне знання». Саме таку назву («За ангажоване знання» [1]) має одна з його статей цього періоду, де він підкреслює практичне значення соціологічного знання для розв'язання глобальних суспільних проблем, виступає за активну громадську позицію соціолога, на відміну від відстороненої споглядальної позиції. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що П. Бурдьє поділяє думку, що можливість чи неможливість здобуття об'єктивного та продуктивного знання в гуманітаристиці залежить від місця та ролі дослідника в системі культурних зв'язків, від того, яким саме воно є та як впливає на його громадянську позицію. Тобто він не відкидає можливості здобуття об'єктивного знання лише тому, що дослідник є невід'ємною частиною досліджуваного об'єкту. П. Бурдьє доводив, що будь-яке наукове знання, а тим паче результати дослідження об'єктів культурного простору, є заангажованим. Лише врахування і свідоме розуміння власної заангажованості дає змогу глибше розуміти процеси, результатом яких вона є.

П. Бурдьє, за його власними словами, виступав проти однобічності як об'єктивістського, так і суб'єктивістського підходів до вивчення суспільства в цілому та будь-яких суспільних явищ зокрема, підкреслюючи при цьому значення обох підходів (крім крайнього суб'єктивізму, що межує з суб'єктивним ідеалізмом). «З одного боку, об'єктивні структури, які конструює соціолог у рамках об'єктивізму, відсторонюючись від суб'єктивних уявлень агентів, лежать в основі суб'єктивних уявлень і містять структурні примуси, які впливають на взаємодії, але, з іншого боку, ці уявлення мають бути засвоєні, якщо прагнуть, щоб із ними рахувалися, зокрема, в індивідуальній або колективній повсякденній боротьбі, націленій на трансформацію або збереження об'єктивних структур» [2, 183–184]. Це, на його думку, означає, що обидва підходи перебувають у діалектичному зв'язку й не можна нехтувати будь-яким із них.

До найпопулярніших представників об'єктивістської позиції він відносить Е. Дюркгейма і К. Маркса, нехтуючи різницею між діалектичним та позитивістським підходами до вивчення суспільних явищ. П. Бурдьє, серед іншого, визначає протилежність між суб'єктивізмом і об'єктивізмом таким чином: «...суб'єктивізм схильний редукувати структури до взаємодій, об'єктивізм прагне виводити дії і взаємодії зі структури» [2, 189]. Виходячи з цього твердження, К. Маркса неодмінно слід віднести до суб'єктивістів, оскільки суспільні відносини у марксистській розуміються як відносини, що обумовлені спільною діяльністю людей з виробництва та відтворення людської культури, а діяльнісні відношення людини і природи та відносини між людьми до людини розуміється як одні й ті самі відносини.

Обмеженість, яку П. Бурдьє вбачає в об'єктивістському та суб'єктивістському підходах, він намагається розв'язати за допомогою поняття соціального простору: «Поняття соціального простору дає змогу уникнути альтернативи номіналізму і реалізму в царині соціальних класів: політична робота, націлена на виробництво соціальних класів як corporate bodies, постійних груп, що мають постійні органи представництва, позначення і т. п., має тим більше шансів на успіх, чим більше агенти, яких хочуть зібрати, об'єднати, сконструювати в групу, близькі в соціальному просторі» [2, 190].

П. Бурдьє, який з великою повагою ставить до марксистської традиції, і часто посилається на К. Маркса у своїй «Соціології політики» [4], особливо звертає увагу читачів на те, що побудова теорії соціального простору передба-

чає серію розривів з марксизмом. Він чітко формулює, в чому полягають ці розриви: «Перший розрив – з тенденцією акцентувати субстанцію, тобто реальні групи, в спробі визначити їх за чисельністю, членами, межами і т.п. на шкоду, а також – з інтелектуалістською ілюзією, яка призводить до того, що теоретичний, сконструйований ученим клас розглядається як реальний клас, як реально діюча група людей. Далі, розрив з економізмом, який призводить до редукції соціального поля як багатовимірного простору до одного лише економічного поля, до економічних відносин виробництва, тим самим встановлюючи координати соціальної позиції. Нарешті, слід порвати з об'єктивізмом, що йде в парі з інтелектуалізмом, бо в решті-решт він приводить до ігнорування символічної боротьби, місцем якої є різні поля, а метою – самі уявлення про соціальний світ і, зокрема, про ієрархію усередині кожного поля і між різними полями» [4, 55].

Проаналізуємо, в чому полягають ці розриви. Розрив із тенденцією «акцентувати субстанції на шкоду відносинам», дійсно має зробити справжня наука про суспільство. І П. Бурдьє цілком правий, що пориває з нею. Проте невідомо, на якій підставі він стверджує, що така тенденція – це тенденція марксизму. В своїх роботах К. Маркс постійно займався саме розбором відносин, а не намагався визначити класи за чисельністю тощо. Візьмемо, наприклад, «Капітал...» [6], який цілком і повністю присвячений розбору сутності та тенденцій розвитку відносин приватної власності та товарного виробництва. Той самий підхід ми знаходимо і в роботах його послідовників. Таким чином, у цьому пункті П. Бурдьє як теоретик не розходиться з марксизмом, а навпаки, погоджується з ним: «Соціальний світ значною мірою є те, що роблять в кожний момент його агенти, але зруйнувати і переробити зроблене можна лише на основі реального знання про те, що являє собою соціальний світ і який вплив агенти чинять на нього залежно від зайнятої ними позиції» [4, 77], – стверджує П. Бурдьє .

Друге зауваження П. Бурдьє проти К. Маркса як науковця полягає у тому, що він нібито «виводить дії із структур» та розглядає класи на папері як реальні класи, і, таким чином, обмежено, по-об'єктивістськи підходить до розгляду суспільних відносин. Це – також є зауваженням швидше не проти марксизму. «Класи на папері» ніколи не розглядалися в марксизмі як реальні класи, а лише як *усвідомлення* логіки існування та розвитку класів. Щоправда, коли ця логіка відкрита «на папері» і усвідомлена як

закон, вона правомірно може застосовуватися до реально існуючих класів. Так само закон Ома (чи будь-який інший закон науки), який також є нічим іншим як усвідомленням логіки певних реальних процесів, може застосовуватися щодо них. Тому зауваження про те, що марксизм логіку речей підміняє речами в логіці також висунуте неправомірно. Жоден фізик не пориватиме з омівською традицією тільки тому, що Ом та його послідовники вважають закон, відкритий ним, розумінням закономірностей, які притаманні реальним процесам природи, і впевнений у тому, що його можна застосовувати, коли ми маємо справу з ними. Якщо вже не погоджуватися з К. Марксом щодо відкритого ним закону розвитку капіталістичного суспільства, то зауваження мають висуватися саме до розуміння цього закону або до методу його виведення, бо якщо метод – хибний, то невірним буде і результат його застосування. Варто було би показати, в чому полягає помилка К. Маркса, тобто чому відкритий ним закон розвитку капіталістичного суспільства насправді не є адекватним усвідомленням логіки цього процесу та обґрунтувати методологічний підхід, що його можна протиставити матеріалістичній діалектиці. Оскільки такого у роботах П. Бурдьє нема, а зауваження висувається проти того, що «теоретичний, сконструйований ученим клас розглядається як реальний клас», а це не так, то цілком правомірно можемо відкинути й це зауваження.

Наступний розрив з марксизмом – це розрив з «економізмом, який приводить до редукції соціального поля як багатовимірного простору, до одного лише економічного поля, до економічних відносин виробництва, тим самим встановлюючи координати соціальної позиції» [4]. Очевидно, в цьому пункті й полягає дійсний розрив П. Бурдьє з марксизмом, але варто зауважити, що марксизм не редукує, використовуючи слова П. Бурдьє, соціальне поле до економічного, а навпаки, намагається зрозуміти, *яким чином* явища надбудови насправді *виникають* з виробничих відносин і в чому полягає відповідність та невідповідність між ними. Чудовий приклад такого виведення – робота Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави». До речі, проти «редукції соціального поля як багатовимірного простору, до одного лише економічного поля, до економічних відносин» в марксистській традиції на початку ХХ ст. точилася запекла боротьба, яка завершилася перемогою над нею (мається на увазі так званий економізм, протия кого боровся ще Г. Плеханов). Що ж до до концепції П. Бурдьє, питання стоїть так: що можна протиставити

діалектико-матеріалістичному розумінню сутності суспільних відносин: «У суспільному виробництві свого життя люди вступають у визначені, необхідні, від їх волі не залежні відносини – виробничі відносини, які відповідають певному ступеню розвитку їх матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому ґрунтується юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість» [5].

П. Бурдьє протиставляє цьому твердження про багатовимірність соціального простору, до якого входить багато відносносамостійних соціальних полів, які значною мірою визначаються габітусами агентів, включених у них. «Соціальний простір – абстрактний простір, конституційований ансамблем підпросторів або полів (економічне поле, інтелектуальне поле і т. ін.), які завдячують своєю структурою нерівному розподілу окремих видів капіталу, і може сприйматися у формі структури розподілу різних видів капіталу, що функціонує одночасно як інструменти і цілі боротьби в різних полях (те, що в «Розрізненні» позначалося як загальний обсяг і структура капіталу)» [4, 40]. Вчений розглядає розподіл як те, що визначає позиції соціальних агентів у соціальному просторі, не беручи до уваги того, що розподіл є лише моментом у процесі створення та відтворення суспільних благ. «Основними видами такої соціальної влади є (влади у соціальному просторі – М. Б.), згідно з моїми емпіричними дослідженнями, економічний капітал у його різних формах, культурний капітал, а також символічний капітал – форма, якої набувають різні види капіталу, що сприймаються і визнаються як легітимні» [2, 188] (у роботах П. Бурдьє також ідеться про соціальний капітал: зв'язки тощо). Необхідно зазначити, що слово «капітал» ніколи не вживається в тому значенні, в якому воно виступає як поняття, тобто в значенні вартості, що самозростає, прийнятому в класичній і марксистській політичній економії, яке прийшло звідти у царину соціальної філософії, а швидше ототожнюється з будь-яким багатством до того ж, будь-якого обсягу, зокрема й такого, який не дає йому змоги бути капіталом у класичному розумінні.

«Таким чином, агенти розподілені в загальному соціальному просторі у першому

вимірюванні за загальним обсягом капіталу в різних його видах, який вони мають, і в другому вимірюванні – за структурою їхнього капіталу, тобто за відносною вагою різних видів капіталу (економічного, культурного...) в загальному обсязі капіталу, що є у них» [2, 188]. Таке твердження дуже схоже на численні варіації теорій багатфакторності, в межах яких різні фактори виступають як такі, що рівноправно впливають на систему суспільних відносин. В цих концепціях незрозумілим залишається, як відбувається становлення і визначаються запропоновані фактори та що є визначальним, а що безпосередньо чи опосередковано виступає як похідне від нього. Однак висновки, які робить П. Бурдьє, спираючись на емпіричний матеріал, є набагато глибшими, оскільки, намагаючись зрозуміти логіку становлення соціальних полів, та виявити, від чого залежить місце агентів у них, він все ж визначає детермінуючий фактор – економічний капітал, від якого залежить можливість чи неможливість отримання інших видів капіталу, а також економічне поле як таке, від якого залежать інші поля. В його концепції автономні поля – це поля підпорядковані «більшою чи меншою мірою міцно і безпосередньо в своєму функціонуванні і в своїй зміні полю економічного виробництва» [4, 182]. Тобто, порвати з «економізмом» за допомогою термінів «соціального простору», та «соціального поля» П. Бурдьє не може.

У чому ж тоді полягають відмінності у підході до вивчення суспільних явищ матеріаліста, за великим рахунком, П. Бурдьє і матеріаліста К. Маркса? Очевидно, на це питання неможливо відповісти без того, щоб детальніше розібрати зміст терміну соціального поля, тим паче, що він виступає як методологічний орієнтир. «Говорити про поле – означає називати цей мікрокосм, який так само є соціальним універсумом, але при цьому звільнений від деяких присів, що характеризують соціальний універсум у цілому; це трохи незвичайний універсум, що *наділений своїми власними законами* (курсив мій – М. Б.), своїм власним потос'ом, своїм власним законом функціонування, і водночас не має абсолютної незалежності від зовнішніх законів» [3, 155], – пише П. Бурдьє. В марксисті також не відкидається «автономність» різних сфер життя суспільства, більше того, в капіталістичному суспільстві завдяки суспільному розподілу праці, що дійшов до свого повного завершення, характер зв'язку між членами суспільства підпорядкований цій «автономності». Проте, стверджувати, що ці сфери життя існують і розвива-

ються за *своїми власними законами*, для діалектичного матеріалізму неприпустимо. По-перше, відкриті Г. Гегелем закони розвитку людського мислення не можна було б вважати виведеними шляхом усвідомлення історії розвитку природи й суспільства і розглядати як такі, що притаманні саме природі і суспільству, а не лише мисленню як такому, або, користуючись термінологією П. Бурдьє, «полю філософії». Для марксизму всезагальні закони, принципи і категорії діалектики, відкриті людством у ході тривалого історичного процесу розвитку мислення як відображення розвитку діяльнісного ставлення людини до світу, дійсно є всезагальними законами, категоріями та принципами, які «діють» як у природі, так і у будь-якій сфері суспільного життя. Саме тому діалектика може виступати як логіка і теорія пізнання. Крім того, можна говорити про співпадіння логічного та історичного.

По-друге, кожна суспільно-економічна формація, – це процес виникнення, розвитку та загострення певних, притаманних лише їй протиріч базису (тобто виробничих відносин), який має власні, тобто притаманні лише цим протиріччям, закономірності розвитку, що є лише певним окремим випадком прояву всезагальних законів. Ці закономірності виражені в усіх «полях», хоча процеси у них і протікають в притаманних їм найрізноманітніших формах, що мають свою історію, проте говорити про власні, тією чи іншою мірою незалежні від загальних законів, закономірності, наприклад розвитку освіти чи літератури, для марксизму неприпустимо. Марксисти і П. Бурдьє солідарні в тому, що під час проведення дослідження «потрібно щоразу реконструювати роботу історії, продуктом якої є соціальний поділ і соціальне сприйняття цього поділу» [4, 87]. Проте марксисти під час цієї роботи, спираючись не лише на емпіричні данні, а й на вироблені людством категорії, відкриті закони та принципи розвитку, намагаються знайти місце та роль досліджуваного предмету у суспільному житті *як цілому*, і вже виходячи з цього розглядати певні аспекти досліджуваної грані багатогранного суспільного життя. *Натомість, Бурдьє наполягає на дослідження певного поля, яке потрібно здійснювати саме в межах цього поля (визначивши міру його автономності), як такого, якому притаманні власні закони, більшою або меншою мірою вільні від загальних законів.* «Соціальний простір», та його підпростори – «поля» є для нього як методологічними марке-

рами, адже немає чіткої відповіді на те, що треба вважати соціальним полем і на яких підставах ми виділяємо саме ті чи інші суспільні відносини як окреме поле.

Як соціолог-емпірик П. Бурдьє велику увагу приділяв розробці емпіричних методів дослідження «суспільних структур». Він ставить питання: «Як можна конкретно зафіксувати ці об'єктивні зв'язки (зв'язки між членами суспільства *М. Б.*), що не зводяться до взаємодій, у яких вони проявляються?» [2, 188]. Для удосконалення методів збирання емпіричних даних така постановка питання може бути правомірною, адже очевидно, що об'єктивні зв'язки між членами суспільства щоразу не зводяться до безпосередньої взаємодії. Але механічно переносити її з області емпіричних досліджень у царину теоретичної соціології або навіть соціальної філософії, на нашу думку, некоректно, адже якщо немає взаємодій, то немає й суспільних відносин взагалі (немає й об'єктивних зв'язків), інша справа що ці зв'язки не є безпосередніми між усіма членами суспільства одразу. Історія виробила, різні способи опосередкування, які, за великим рахунком, зводяться до опосередкування через речі та опосередкування через колективи. В капіталістичному суспільстві опосередкування через речі доходить до найвищої стадії свого розвитку. Людські відносини набувають форми відносин між речами, що виражається в універсальності грошей, які є представниками всіх речей-товарів, зокрема й зведених до їх рівня людських здібностей і здатностей – робочої сили. Проте об'єктивні зв'язки – це завжди взаємодії людей, якої б форми вони не набували та яким би складним не був спосіб опосередкування. Якщо немає взаємодії, то немає і зв'язків, іншими словами, люди не є членами одного й того самого суспільства. Обмеженість вищезначеної постановки питання полягає в тому, що об'єктивні зв'язки розуміються як зв'язки між позиціями, які соціальні агенти займають в системі *розподілу* ресурсів, що дають можливість отримувати соціальні блага. Але перед тим, як ресурси можуть бути розподілені, вони мають бути створені. Саме відносини, в які люди незалежно від волі і свідомості вступають під час створення усіх ресурсів, і визначають характер їхнього розподілу. Проте для П. Бурдьє розподіл – це те, що визначає структуру поля: «Структура поля – це стан співвідношення сил між агентами або інститутами, залученими в боротьбу, або, якщо хочете, розподіл специфічного капіталу,

який, будучи результатом попередньої боротьби, спрямовує подальші стратегії. Ця структура, що лежить в основі стратегій, спрямованих на її трансформацію, сама постійно залучена в гру. Основною ставкою боротьби, місцем якої є поле, монополія на легітимне насильство (специфічну владу), яка є відмітною рисою даного поля. Тобто, в решті-решт, основною ставкою боротьби служить збереження або руйнування структури розподілу специфічного капіталу» [7].

Висновки

Таким чином, методологія П. Бурдьє має як позитивні сторони, так і суттєві недоліки. До позитивних сторін належить історизм і матеріалізм. До недоліків – відсутність необхідного категоріального апарату для послідовного їх проведення. Докорінна відмінність між марксизмом і соціоаналізом П'єра Бурдьє полягає в методології реконструювання історії предмета. Марксистки, на відміну від П. Бурдьє, під час цієї роботи спираються не тільки на емпіричні дані, а й на категорії, закони і принципи діалектики.

Список літератури

1. Бурдьє П. Заангажированное знание / Пьер Бурдьє [пер. с фр. Бухарина М.] // Неприкосновенный запас, 2002. – № 5 (25).

2. Бурдьє П. Начала / Пьер Бурдьє [пер. с фр. Шматко Н. А.]. – М. : Socio-Logos, 1994. – 288 с.

3. Бурдьє П. О телевидении и журналистике. / Пьер Бурдьє [пер. с фр. Т. Анисимовой, Ю. Марковой; отв. ред., предисл. Н. Шматко]. – М. : Фонд научных исследований «Прагматика культуры», Институт экспериментальной социологии, 2002. – 160 с.

4. Бурдьє П. Социология политики / Пьер Бурдьє [пер. с фр. Шматко Н. А.]. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.

5. Маркс К. К критике политической экономии. Предисловие / Карл Генрих Маркс [пер.] // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 13. – М. : Издательство политической литературы. – С. 5–9.

6. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / Карл Генрих Маркс [пер. с нем.] // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 23. – М.: Издательство политической литературы – 907 с.

7. Бурдьє П. Некоторые свойства полей [Электронный ресурс] // Социологическое пространство Пьера Бурдьє / Пьер Бурдьє [пер. с фр.]. URL: <http://bourdieu.name/content/nekotorye-svoystva-polej>

УДК 316.444:316.3(045)

Н. І. Грищенко
старший викладач кафедри соціології
Національного авіаційного університету

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА ВІДТВОРЕННЯ ТА ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена проблемі соціальної мобільності як формі відтворення та зміни соціальної структури сучасного українського суспільства. Проаналізовано головні тенденції соціальної мобільності. Доведено, що суспільна необхідність вивчення соціальної мобільності як форми відтворення та зміни соціальної структури суспільства продиктована не тільки (і не стільки) теоретичними, але й практичними потребами.

Ключові слова: соціальна мобільність, соціальна стратифікація, соціальна нерівність, соціальна структура, соціальні переміщення.

The article deals with the problem of social mobility as a form of play and change the social structure of modern Ukrainian society. It analyzes the main trends in social mobility. The public need to study social mobility as a form of reproduction and change of social structure dictated not only (and not only) the theoretical but also practical needs.

Keywords: social mobility, social stratification, social inequality, social structure, social movement.